

Het monster van Lac Léman

In het onderstaande heeft de redactie een aantal impressies gebundeld van het zesde wereldcongres voor sociologie, dat van 4 tot 11 september van dit jaar plaats vond te Evian, Frankrijk.

Bijdragen hiervoor van uiteenlopende aard en omvang zijn geleverd door J. A. A. van Doorn, J. E. Ellemers, H. M. Jolles, G. A. Kooy en M. A. J. M. Matthijssen. In hun verscheidenheid weerspiegelen zij een aantal Nederlandse reacties. Het is te hopen, dat verder gedacht en gesproken zal worden over de gewenste toekomstige ontwikkeling van het internationaal gesprek der sociologen. — Red.

Begenadigd door een strak blauwe lucht en een rimpelloos meer hebben in de afgelopen septembermaand sociologen uit alle delen van de wereld elkaar weer een week lang met hun problemen, ervaringen en inzichten geconfronteerd. Hun aantal was sedert het vorige wereldcongres in Washington weer met enige honderden toegenomen, al zal dit de afzonderlijke deelnemers nauwelijks zijn opgevallen. Een wel opvallend verschil met Washington was de totaal andere entourage: het I.S.A.-congres vormde het einde van het toeristische seizoen ter plaatse en men kon er zeker van zijn in alle openbare gelegenheden slechts vakgenoten te ontmoeten. Enkele honderden meters voorbij Evian heerste al de stilte van het naseizoen: een intellectueel festijn temidden van louter landschappelijkheid.

Het was wellicht deze alternatiefloze confrontatie met het eigen vak, die de tekortkomingen en de winstpunten van Evian voor velen zo scherp in het licht heeft

gesteld. Ten dele waren deze uiteraard verbonden met het kwantitatieve aspect: de sociologie met haar duizenden beoefenaren kan nu eenmaal, wanneer zij eens in de vier jaar een tour d'horizon langs haar eigen bezittingen wil maken, tot geen andere vorm komen dan die van een monstercongres (in de dubbele betekenis van het woord), waar geen beperkingen zijn opgelegd aan de mogelijkheid om inspiratie te ontvangen van velerlei kant, gehoopte en gezochte zowel als onbedoelde en onvermoede. Het ligt voor de hand te verwachten, dat dit de onoverzichtelijkheid van zowel het congresgebeuren als van de daarin aan het woord komende sociologie sterker zal hebben doen spreken dan redelijkerwijs verantwoord mag worden genoemd.

I.S.A.-voorzitter König, sprekend namens het bestuur, haakte in op deze problematiek door zijn opmerking, dat het nodig zal zijn naar nieuwe vormen van samenspraak te zoeken in verband met de steeds groter wordende communicatieproblemen. Hij kondigde een nadere uitspraak hierover van het bestuur aan. De twee alternatieven, die zich hiervoor onmiddellijk aandienen, nl. het regionale congres en de bijeenkomst van specialisten op bepaalde deelterreinen, die beide enige aantrekkelijke kanten bezitten, hebben echter ook weer dit nadeel gemeen, dat ze geen enkele oplossing bieden voor het probleem van de communicatie tussen vakgenoten op uiteenlopende terreinen. Ze bestendigen en legaliseren veeleer de thans bestaande tekorten in een nog sterkere mate dan toch reeds het geval is. Ook wanneer regionale congressen (van welke regio's?) of specialistische bijeenkomsten een welkome vorm van contact worden gevonden, kunnen zij hoogstens een aanvulling op, nimmer een adequate vervanging van het wereldcongres vormen. Regionale conferenties kunnen een rem zijn op de integratie van de sociologie als discipline. Specialistische bijeenkomsten vooronderstellen een grotere stevigheid en bestendigheid van de daarbij betrokken deelgebieden dan deze veelal bezitten of ook verdienen. Beide mogelijkheden dienen in ruime mate te worden beproefd (en zijn dat ook al), doch ze dienen niet als de vaste elementen in een nieuw systeem te worden gezien.

Een derde mogelijkheid verdient hier nog vermelding, nl. een systeem van afvaardiging, waarbij elk land een langs intern organisatorische weg samengestelde delegatie zou mogen zenden naar een internationaal congres, waaraan deze diverse delegaties dan naar gelang bijvoorbeeld van de kwantiteit van hun achterban inspraak zouden mogen hebben bij de behandeling van vraagstukken, de ontwikkeling en maatschappelijke positie van het vak betreffende. Ik geloof dat ook deze mogelijkheid ernstige overwegingen verdient. Een aantal zich opdringende bezwaren mogen wij echter daarbij niet uit de weg gaan.

Allereerst levert het te kiezen principe van afvaardiging grote moeilijkheden op. Zou men slechts op de aantallen vaksociologen in elk land letten, dan zou vermoedelijk het congres voor meer dan de helft uit Amerikanen bestaan. Dat kan de bedoeling niet zijn. Zou men per land een gelijke afvaardiging toestaan dan zou hier weer een te geringe ruimte worden geboden aan vakgenoten in die landen, waar de sociologie tot grote bloei en differentiatie is gekomen. Hierbij ga ik nog maar voorbij aan de problemen, die zich kunnen voordoen bij de afvaardiging zelf in de verschillende landen, omdat dit principe als regel ook binnen nationaal verband niet wordt toegepast.

Het systeem van afvaardiging houdt bovendien te weinig rekening met de veelheid van functies die de grote internationale congressen in de loop der jaren hebben verkregen. Ze zijn, behalve oorden van bezinning op het vak, hoe gebrekkig ook, tevens gelegenheden voor contact tussen individuele vakgenoten op zeer uiteenlopende velden en in zeer verschillende kaders. Ze bieden mogelijkheden voor bijeenkomsten van researchcomités, van tijdschriftredacties, van onderzoekteams, van speciale commissies of raden, alles op ongezochte wijze en met vermindering van de gebruikelijke misère van tijd en afstand. Congressen zijn voorts een gecompliceerde marktstructuur, waar men simpelweg aanwezig kan zijn dan wel dient te zijn, waar men medewerkers, vacatures, artikelen, boeken, bijdragen voor bundels, subsidies, gastcolleges of studiereizen verhandelt.

Op de congressen in hun huidige vorm is in beginsel iedere vakgenoot welkom, mits hij zijn eigen weg zoekt en zelf voor de bestrijding van de kosten zorgt. Wat hij aan het congres bijdraagt of er (in allerlei opzichten) van meeneemt, hangt grotendeels van hem zelf af. Mits hij voldoende vakkennis en talenbeheersing bezit, is het zelfs niet eens bijzonder moeilijk voor hem om op allerlei wijze een actief aandeel te hebben in de vormgeving en het rendement van het congres. Afhankelijk als de organisatoren zijn van de hun toegevoerde informatie over wie wat kan bijdragen, kunnen ad hoc ontwikkelde initiatieven, die op redelijke wijze worden ingebracht, bij hen rekenen op een goede ontvangst en kans van realisering.

De veeleisende wetenschapsconsument daarentegen loopt grote kans met een onbevredigd gevoel naar huis terug te keren. Hij heeft voornamelijk chaos gezien waar hij festival-uitvoeringen verwachtte. Hij heeft zelfs niet eens het gevoel, dat met zijn eisen ook maar enigszins rekening werd gehouden, dat hij er aan te pas kwam in deze massale kongsie van louter producenten.

Het is duidelijk dat in een dergelijk bestel het afvaardigingsbeginsel zeer grote veranderingen zou brengen, en dat ook daarom de voordelen zowel als de nadelen van het huidige systeem ernstig moeten worden overwogen alvorens men tot een zo ingrijpende wijziging zou komen. Ik zie nog een andere schaduwzijde aan het afvaardigingssysteem. Het wekt nl. de gedachte op dat het in de wetenschap vooral zou gaan om interne machtsposities, die verdedigd c.q. veroverd zouden moeten worden. Zonder te willen bestrijden dat aan wetenschap een machtsaspect is te onderkennen — al uit zich dit vooral in de relaties met de rest van de maatschappij — meen ik toch te mogen zeggen, dat macht geen dominant is in het waardenpatroon van de wetenschapsman. Waarden als originaliteit, vrijheid van ontwerp, en vrijheid van kritiek staan veel hoger genoteerd.

De I.S.A.-congressen vormen geen uitzondering op deze regel. Ook hier geldt: er zijn geen schaarse goederen die gedeeld en verdeeld moeten worden en waarvoor dus een beheersings- en controlestructuur nodig zou zijn. Opvallend is veeleer, dat er niets te verdelen valt, dat het doel van samenkomst en object van de aandacht — de sociologie en haar onderdelen — vrij toegankelijk en onbeperkt verkrijgbaar is. De geringe organisatiegraad der congressen, de doorslaggevende werking van het persoonlijk element, het bestaan van een overwegend informele kerngroep, de zwakte van vertegenwoordigende elementen, zij alle corresponderen met de in de wetenschap heersende waardenhiërarchie.

Het spreekt vanzelf dat dit alles de noodzaak van een goede congresorganisatie in de technische zin niet doen verdwijnen; integendeel, hiervan is het congres grotendeels afhankelijk. Evian was op dat punt geen uitblinker in de reeks doch ook niet uitgesproken beneden het peil van de andere congressen. Het principe van afvaardiging zou op dit punt overigens geen enkele wijziging betekenen, aangezien het hier de taak en de competentie van het secretariaat betreft.

Evian heeft ons uiteraard, behalve tot deze overwegingen van organisatorische aard, tot nog veel meer aanleiding geboden. Wellicht is het hier op zijn plaats een woord van erkentelijkheid te uiten jegens secretaris Girod die, hoeveel tekortkomingen in detail ook mogen zijn waargenomen, de ondankbare en omvangrijke werkzaamheden aan dit congres verbonden tot een goed einde heeft weten te brengen, alsmede jegens de Franse sociologische vereniging, die heeft medegewerkt aan de voorbereiding en de totstandkoming ervan.

Ter informatie van de niet ingewijde lezer van deze regels, memoreer ik in het kort de gang van zaken op het congres. Er waren allereerst twee centrale thema's, waaraan plenaire zittingen werden gewijd, te weten „eenheid en verscheidenheid in de sociologie” en „sociologie der internationale betrekkingen”. Het lag in de rede te verwachten dat deze plenaire bijeenkomsten, gebonden als zij waren aan grondigheid en schittering van de inleiders, een gemengde indruk zouden achterlaten. Dat was ook het geval.

Van meer betekenis waren dan ook de diverse werkgroepbijeenkomsten en de „round tables”. Van de eerste noemen wij vooral: de rechtssociologie, de medische en de psychiatrische sociologie, de politieke sociologie, de godsdienstsociologie en de sociologie van de wetenschap. Van de „round tables” waren vooral die gewijd aan het onderwijs in de sociologie en die over documentatieproblemen interessant. Een speciale plenaire zitting was gewijd aan een bespreking van „cross-cultural research”, die onder deskundig toezicht van Stein Rokkan een alleszins waardige en interessante bijeenkomst is geworden.

Over enkele van de gehouden bijeenkomsten zal in het onderstaande nog nader worden gesproken. Daarmee blijft dit verslag in de sfeer van het congres: het biedt iets, doch lang niet alles; er was te veel, dan dat wij compleet zouden kunnen zijn. Wij weten zelfs niet, of ons het belangrijkste ter ore is gekomen. — J.

Uit de plenaire zittingen

De tweede plenaire zitting op maandagmiddag 5 september, die onder voorzitterschap stond van Prof. O. Klineberg (Amerikaan, thans woonachtig in Parijs) was gewijd aan de „sociologie van internationale verhoudingen”. Op dit, althans voor sociologen, betrekkelijk nieuwe terrein is de laatste jaren vrij intensief onderzoek gedaan, waarbij met name gepoogd wordt het werk van politicologen, militaire specialisten, economen, psychologen en sociologen verder te integreren en — mede door empirisch onderzoek en zelfs experimentele simulatie — een dieper inzicht te verkrijgen in vraagstukken van internationale verhoudingen, conflicten, culturele en raciale spanningen en strategisch denken.

De drie voornaamste papers voor deze zitting, van resp. R. C. Angell (Michigan University), P. N. Fedosseyev (Instituut voor Filosofie, Moskou) en J. Galtung (Peace Research Institute, Oslo) zijn afgedrukt in het eerste deel van de *Transactions of the Sixth World Congress of Sociology* (International Sociological Association, 1966), dat op de eerste dag van het congres in gedrukte vorm beschikbaar was.

Prof. Angells paper is een beredeneerd overzicht van 106 empirische en experimentele, vnl. Amerikaanse, studies over internationale verhoudingen, gepubliceerd in de periode 1950—1964. Deze studies zijn onderverdeeld naar effect-to-cause studies, cause-to-effect studies, studies die relatiepatronen tot onderwerp hebben en experimentele studies. Tot de eerste categorie behoren o.a. studies naar de achtergronden van internationale verhoudingen, conflicten, en spanningen, e.d. Tot de tweede categorie worden gerekend, die studies die pogen na te gaan wat de effecten (kunnen) zijn van o.a. internationale contacten voor diplomaten, van studie in het buitenland voor studenten en van werkzaamheid in het buitenland voor experts. Tot de laatste twee categorieën, die welke patronen pogen vast te stellen en experimentele studies, behoren nog maar weinig onderzoekingen.

Fedosseyevs paper is een Marxistische analyse van de achtergronden van oorlog en een uiteenzetting van de vredesstrategie, die z.i. in het atoomtijdperk gevolgd zou moeten worden. Interessant genoeg werden daarbij ook een aantal niet Sovjet-Russische („burgerlijke”) studies kritisch, maar in sommige gevallen niet onwelwillend, besproken en geëvalueerd.

Het pièce de resistance van deze zitting was wel de paper van Galtung „International Relations and International Conflicts: A Sociological Approach”, waarin een formeel model ontwikkeld wordt om internationale verhoudingen en conflicten te analyseren. Het grondprincipe daarbij is, dat voor eenheden — zoals individuen, maar ook, zoals in dit geval, naties — langs een groot aantal dimensies rangorden vastgesteld kunnen worden. Op deze wijze kunnen allerlei vormen van rangovereenkomsten en rangverschillen tussen de eenheden scherper naar voren gebracht worden. Galtung leidt uit zijn model een zevental proposities af, die duidelijk maken dat bepaalde vormen van rangincongruentie of van evenwichtsverstoring in rang bronnen van agressie kunnen zijn. Het gepresenteerde model is ook nog toegelicht aan de hand van enkele concrete gevallen.

De drie papers zijn daarna aan een kritische bespreking onderworpen door twee daartoe officieel uitgenodigde commentatoren, nl. de Nederlander B. Landheer (Vredespaleis, Den Haag) en de Indiër R. N. Saksena (Agra University). Landheer heeft daarbij gepoogd de verschillende benaderingen in onderling verband te brengen. — E.

Werkgroep over problemen van nieuwe naties

De werkgroep „nieuwe naties”, onder voorzitterschap van G. Balandier (Sorbonne, Parijs), kwam drie maal bijeen, nl. op de ochtenden van 6, 8 en 9 september met als dagvoorzitters resp. A. Wardi (Universiteit van Bagdad), F. N. Agblemagnon

(Centre National de la Recherche Scientifique, Parijs en ambassadeur van Togo bij UNESCO in Parijs) en A. Zghal (Universiteit van Tunis).

In deze groep werden een twintigtal uiteenlopende papers gepresenteerd. Overwegend waren dit papers van meer algemene aard over dekolonisatie en de koloniale situatie, problemen van modernisering en acculturatie, nationale soevereiniteit, meertaligheid en de ethische factor in natievorming. In enkele gevallen werd de situatie in een bepaald land als illustratie gebruikt. Echter slechts enkele papers waren uitsluitend gebaseerd op concreet onderzoek. Ook hadden alle papers — op één na, die van de Nederlander J. E. Ellemers over het ontstaan van Nederland als „nieuwe natie” in de 16e en 17e eeuw — betrekking op de huidige nieuwe naties, in Afrika, het Midden-Oosten en Azië; merkwaardig genoeg was er hier geen enkele paper over Latijns-Amerika.

Maar weinig papers in deze werkgroep gaven echter een duidelijke synthese van theorievorming en empirisch onderzoek. Als fraai voorbeeld van een dergelijke baanbrekende studie moet genoemd worden de vooraf niet aangekondigde paper van E. Wallerstein (Columbia University, New York) „A Comparative Study of Radicalism in Black Africa”. De probleemstelling in deze paper is waarom bepaalde nieuwe regimes in Afrika meer militant en radicaal zijn dan andere. Op overtuigende wijze wist Wallerstein op grond van statistische analyse van een groot aantal variabelen voor 22 nieuwe naties in Afrika te demonstreren, dat het al of niet voorkomen van radicalisme duidelijk samenhangt met de sociale, economische en politieke structuur met name tijdens de koloniale situatie vóór de onafhankelijkheid. Achtereenvolgens heeft Wallerstein daarbij zijn theorie ontvouwd, deze empirisch getoetst en de predictieve waarde van de theorie aangetoond.

Behalve in deze werkgroep, kwamen problemen van nieuwe naties ook ter sprake in verschillende andere werkgroepen, „round tables” of „research committees”; o.a. in die over sociologie en culturele antropologie, economie en sociologie, militaire sociologie, stedelijke sociologie en verschillende andere, terwijl het „research committee” voor politieke sociologie een afzonderlijke zitting aan politieke ontwikkelingen in nieuwe naties wijdde. Helaas konden al deze zittingen, die grotendeels tegelijkertijd plaats vonden, niet door één rapporteur bezocht worden. — E.

Round table over documentatie-problemen in de sociologie

De beheersbaarheid van beschikbare kennis en de toegankelijkheid van alle aanwezige informatie wordt ook in de sociologie een steeds klemmender probleem. Het was daarom zonder twijfel een prijzenswaardige onderneming om in dit kader van het congres een aantal bijeenkomsten hieraan te wijden en men kan het slechts betreuren dat niet meer sociologen van de geboden gelegenheid gebruik hebben gemaakt. De relatief kleine groep — er waren ongeveer dertig deelnemers — heeft anderzijds, onder de uitstekende en aimabele leiding van Jean Meyriat, deskundige bij uitstek op dit gebied en sinds jaren de spil van de documentatiecommissie voor sociale wetenschappen van UNESCO, de mogelijkheden van een intensief beraad goed gebruikt. Meyriat's eigen bijdrage bood een uitnemend overzicht over de problemen aangaande beheer en toegankelijkmaking van diverse vormen en soorten van wetenschappelijke informatie. Daarnaast kwamen ter sprake: kwesties van onder-

zoek naar het gebruik van documentatiesystemen; het beheer van onderzoekmateriaal in data-archieven; taalproblemen, kwesties van publiciteit bezien van het standpunt van auteur, uitgever, tijdschriftredacteur en documentalist; en problemen aangaande abstracts, eveneens van verschillende gezichtspunten bezien.

Memorabel blijft uit het vele nuttige dat ter tafel kwam een uitspraak, opgenomen in een door Groenman en Riesthuis (R.U. Utrecht) ingebrachte bijdrage over documentatiegebruik van demografen: velen gaven te kennen, dat zij bij opzet en uitwerking van hun research geen gebruik maken van beschikbare literatuur; dat zou, zo meenden zij, hun inspiratie belemmeren. Dit zegt meer dan welke andere informatie over de dreigende onbeheersbaarheid van onze wetenschappen.

Binnen het kader van de round-table was opgenomen een tweetal speciale bijeenkomsten van tijdschriftredacteurs. De vraag daar aan de orde gesteld, of een dergelijke bijeenkomst zinvol was en voortzetting verdiende in het kader van volgende congressen, werd positief beantwoord.

Er was een levendige discussie over allerlei gemeenschappelijke vraagstukken. Aan het einde van deze bijeenkomst werd besloten tot oprichting van een kleine werkgroep, die nadere thema's ter behandeling en een te volgen werkwijze zal bespreken. Daar ik enig aandeel in deze onderneming gehad heb, meen ik te mogen zeggen, dat in de kolommen van dit blad nog weer op dit initiatief zal worden teruggekomen.

— J.

Werkgroep gezins sociologie

Wat de „geïnstitutionaliseerde” internationale gezins sociologie betrof was Evian een bijzonder nuttig gebeuren. Als onderdeel van het eigenlijke congresprogramma waren er de verschillende sessies, waarin gezins sociologische papers werden gebracht en besproken. Een belemmering voor de communicatie tijdens deze sessies was het ontbreken van tolken, maar de indruk is, dat het essentiële uiteindelijk wel doorkwam. (De kwaliteit van de papers voor deze sessies varieerde zeer sterk). Naast de in het congres ingebouwde, onder auspiciën van de Committee on Family Research plaatsvindende bijeenkomsten waren er bijeenkomsten en „onderhandelingen” in Evian, die voor de toekomst waarschijnlijk van veel belang zijn geweest. Maandag 5 september werkte de Committee on Family Research onder voorzitterschap van Reuben Hill in besloten vergadering een lange agenda af. Aan de orde kwamen o.m. een verdere uitbouw van de Committee en de seminars 1967 en 1969, (Athene en Leningrad). Dinsdag 6 september kwamen onder leiding van John Mogeij de „regionale” verantwoordelijken voor het trendrapport en de bibliografie 1957—1968 bijeen. Deze zeer technische vergadering was, evenals de hiervoor genoemde, zeer succesvol.

Donderdag 8 september werd — het ging hier om een min of meer open vergadering — onder leiding van Hill en Sussman gedelibereerd over een grootscheeps cross-national project. Het resultaat van deze bijeenkomst is de toezegging, dat een driemanschap plannen zal uitwerken en deze de geïnteresseerden zal toezenden om hen tot medewerking te bewegen. Op dezelfde dag vergaderde onder leiding van Pierre de Bie een dertigtal mensen over de oprichting van een nieuwe vereniging, welke

vereniging tijdens die vergadering ook werd opgericht. Het betrof een internationale organisatie van gezinsonderzoekers uit verschillende disciplines, welke het gezinsbeleid tot steun moet zijn. (Aan deze bijeenkomst waren twee bijeenkomsten, resp. te Leuven en Cleveland, voorafgegaan). Voorlopig is voorzitter van genoemde organisatie Pierre de Bie. Van Nederlandse zijde zit in het voorlopige, een tiental leden tellende bestuur schrijver dezes.

Wat de vereniging in de meer nabije toekomst meer in concreto dient te ondernemen, zal binnenkort worden beslist tijdens een bestuursvergadering. Last but not least moet gewag worden gemaakt van de karakterverandering van de *Journal of Marriage and the Family*. Dit nog altijd typisch Amerikaanse tijdschrift zal geleidelijk worden omgezet in een internationaal tijdschrift. Voorlopig zal 1/5 deel van de paginaruimte beschikbaar komen voor niet-Amerikaanse auteurs. Het tijdschrift zal een „international editor” benoemen en het is ondergetekende die als zodanig is aangezocht te Evian.

Is Evian misschien voor de gezinssociologie geen mijlpaal geweest, het was voor deze sub-discipline zeker een bijzonder nuttig treffen. Dat dit in elk geval zo was, is voor een niet gering deel te danken aan Reuben Hill, John Mogey en Pierre de Bie.

— K.

Het research-committee over onderwijssociologie in Evian; een korte overpeinzing

Elk wetenschappelijk wereldcongres, hoe ondoelmatig ook voorbereid en georganiseerd, geeft altijd wel tot op zekere hoogte een overzicht van de stand van zaken in het betreffende wetenschapsgebied. Ook kan men met enige fantasie enkele voorzichtige prognoses maken ten aanzien van de ontwikkelingen, die in de komende jaren te verwachten zijn. Voor het eerste geven de ingebrachte papers een aanwijzing, voor het tweede kan men zich laten leiden door de discussie op het congres.

Met betrekking tot de onderwijssociologie levert Evian het volgende beeld op.

De papers. De jacht op papers — ongetwijfeld de enige activiteit, waaraan alle congresgangers met élan hebben deelgenomen — heeft mij een buit van 15 onderzoekverslagen op het gebied van de onderwijssociologie opgeleverd. Het congresboek, dat eerstdaags zal verschijnen, zal moeten uitwijzen, in hoeverre mijn verzameling volledig is. Als de stand van zaken in de onderwijssociologie in deze 15 papers tot uitdrukking komt, dan is er weinig reden om te juichen. Dit geldt zowel voor de keuze van de onderzoekthema's als voor het niveau van onderzoek.

De onderzoekthema's zijn als volgt te groeperen:

- sociale ongelijkheid van onderwijskansen, 11
- doelmatigheid van het wetenschappelijk onderwijs ter voorbereiding op wetenschappelijke beroepen, 2
- makro-sociologische determinanten van veranderingen in het schoolstelsel, 1
- literatuuronderzoek van het mensbeeld in sociologische studies over „professional socialization”, 1

Voor wie het nog niet wist maakt dit overzichtje duidelijk, uit welk ouderpaar de onderwijssociologie is voortgekomen: de sociale mobiliteitsociologie en de intelligentietestpsychologie. De laatstgenoemde „ouder” manifesteert zich weliswaar niet in het overzicht, maar wel in de papers.

De eenzijdigheid in de onderzoekthema's indiceert voorts, dat de „boreling” onderwijssociologie nog dicht bij de wieg staat. Dit laatste blijkt trouwens ook uit de kwaliteit van de onderzoeken. Wanneer zeker de helft van de op wereldniveau ingebrachte onderzoekverslagen niet veel verder gaat dan het empirisch vaststellen van sociale ongelijkheid van onderwijskansen, dan staan wij inderdaad nog dicht bij de wieg. De omstandigheid, dat in verscheidene van de betrokken papers de onderzoekresultaten worden aangeboden in Parsoniaanse verpakking, doet daar niets aan af.

Intussen zou ik de vorderingen van de onderwijssociologie minimaliseren, wanneer ik niet uitdrukkelijk zou stipuleren, dat er ook enkele heel goede papers bij waren. De onderzoeken van Mangalam (in Pakistan), Adler (in Jeruzalem) en Brookover c.s. (Michigan University — U.S.A.) laten zien, dat sociologen al heel wat meer te zeggen hebben over de sociale determinanten van schoolsucces dan de meerderheid der inzenders kennelijk wist. De Michigan-groep is zelfs nog een stapje verder: deze is er al in geslaagd sociale determinanten met succes experimenteel te manipuleren.

De discussie. Wie het Congres in Evian heeft meegemaakt zou verbaasd zijn als ik zou beweren, dat de discussies in de groep onderwijssociologie erg vruchtbaar zijn geweest. Dat waren ze dan ook niet. Men had elkaars papers niet gelezen (zo men deze al had kunnen bemachtigen) en uit niets bleek, dat er een zgn. „inner circle” bestond, die het heft in handen had kunnen nemen; en toen men elkaar zo'n beetje begon te leren kennen, was het congres afgelopen. Er was dan ook geen sprake van een werkelijke discussie. Er werden alleen pleidooien gehouden die meestal als vurige pijlen in het niets oplosten. Probeert men nu achteraf deze pleidooien aan elkaar te knopen, dan valt daaruit toch iets van een communis opinio te destilleren, die een vingerwijzing inhoudt voor de richting, waarin de onderwijssociologie de komende jaren zich wellicht zal ontwikkelen. Gepleit werd voor:

- a. verdieping van het onderzoek naar de sociale determinanten van „educability”, waarbij zowel aandacht geschonken moet worden aan de specifieke bekwaamheden, die het onderwijs (zoals het is, maar ook zoals het zou moeten zijn) van de leerlingen vraagt, als aan het — nader te specificeren — patroon van interdependente factoren, die de socialisatie van kinderen in het primaire milieu determineert.
- b. onderzoek van het onderwijssysteem zelf als organisatie: het onderwijssysteem als totaliteit in zijn interne en externe relaties (makro), de school als organisatorische eenheid (meso), de klas (mikro).
- c. onderzoek betreffende de „educational filosofy” (makro) en betreffende de daaruit af te leiden onderwijstaken (makro-meso-mikro).

Over elk van deze onderwerpen werden op het congres heel mooie dingen gezegd. Men kan trouwens in het algemeen vaststellen, dat sociologen dikwijls goed in staat zijn maatschappelijke verschijnselen in schoon klinkende termen te formule-

ren. De toekomst zal uitwijzen of de onderwijssociologen ook in staat zijn empirisch een fundamentele bijdrage te leveren aan de kennisvermeerdering met betrekking tot onderwijsverschijnselen. Dit lijkt thans wel de eerste opgave.

Voorstel voor een Europees symposium. In de wandelgangen vonden op de laatste congresdag enkele Europeanen elkaar op een gemeenschappelijke noemer van onbehagen met betrekking tot de gang van zaken op het congres en in de groep onderwijssociologie. Hieruit werd de gedachte geboren om in Europees verband een internationaal symposium te beleggen over de onderwijssociologie.

Uit Polen kwam daarbij de suggestie naar voren, dat Nederland hiertoe het initiatief zou nemen. In de sectie onderwijsociologie van de Nederlandse Sociologische Vereniging vindt hierover thans beraad plaats. — M.

Werkgroep politieke sociologie

Het „research committee” voor politieke sociologie, waarvan de meest vooraanstaande leden regelmatig bijeen blijken te komen, en dat daardoor strakker georganiseerd was dan vele andere groepen, stond onder voorzitterschap van S. M. Lipset (Harvard University) en kwam viermaal bijeen tijdens het congres. De thema's op ieder van deze zittingen waren achtereenvolgens problemen van vergelijkend politiek onderzoek, dimensies van partij-systemen, vergelijkend onderzoek van elites en politieke partijen en bewegingen in nieuwe naties, met als dagvoorzitters resp. S. N. Eisenstadt (Hebreeuwse Universiteit, Jerusalem), Lipset, M. Dogan (Centre Nationale de la Recherche Scientifique, Parijs) en G. Germani (Harvard University).

Vooral op de eerste zitting, gewijd aan vergelijkend onderzoek, werden de „grote” problemen van sociale verandering en politieke ontwikkeling door vooraanstaande sociologen aan de orde gesteld. Enigszins te betreuren was daarbij echter, dat de empirische basis vaak zeer beperkt was. In verschillende papers, o.a. die van R. Bendix (University of California, Berkeley), G. Roth (University of California, Davis) en P. Nettl (University of Leeds), werd nadrukkelijk naar voren gebracht dat processen van modernisering zeker niet uniform verlopen en eerder de neiging hebben te divergeren dan te convergeren. Een onderscheid tussen maatschappijen die in de ontwikkeling voorop gaan en maatschappijen die ontwikkelingen overnemen, maar deze inpassen in hun bestaande structuur, bleek daarbij van centraal belang. Aan de andere kant wees Roth erop, dat verschillende van de huidige nieuwe naties, met name die welke een militair bewind hebben, in bepaalde opzichten overeenkomsten vertonen met die oude patrimoniale rijken, die gekenmerkt worden door een persoonlijk bewind; een soort modern „sultanisme” dus. Duidelijk is wel, zoals in verschillende papers, maar ook in de discussie later, naar voren gebracht werd, dat het bij vergelijkend onderzoek bijzonder belangrijk is dat eenduidigheid bestaat welke elementen of aspecten precies vergeleken worden.

Het meeste opzien baarde op deze eerste zitting de voordracht van T. Parsons (Harvard University), dé theoreticus bij uitstek onder de thans levende sociologen, die niet — zoals verwacht werd — een zeer abstract betoog over politiek en modernisering hield, maar opriep tot concreet historisch onderzoek. In het bijzonder vroeg hij

aandacht voor de bakermat van de moderne maatschappij, die hij in het 16e en 17e eeuwse West-Europa, met name in de Lage Landen, Frankrijk en Engeland, situeerde. Vervolgens dient, volgens Parsons, nauwkeurig nagegaan te worden hoe deze ontwikkeling verder is doorgegeven naar Midden- en Oost-Europa en de V.S.

Op de tweede zitting van de „research group” voor politieke sociologie, die gewijd was aan partij-systemen, werden gedeeltelijk algemene beschouwingen gegeven, gedeeltelijk concrete vergelijkende studies gepresenteerd over partijstelsels in India en Polen en Duitsland, Engeland en de V.S. Curieus was de paper van J. Linz (Columbia University, New York), waarin aan de hand van een analyse van de politieke ontwikkeling van de laatste eeuw de toekomstige partijpolitieke verhoudingen in Spanje „voorspeld” werden.

Op de derde zitting, gewijd aan vergelijkende studies over elites, werden een zestal empirische onderzoeken behandeld over elites in een groot aantal Europese landen. Hierbij kwamen met name ter sprake sociale afkomst, politieke houding, carrière patronen van politieke en economische elites. Het waren merendeels descriptieve onderzoeken, die nog niet afgesloten zijn, en waarvan de resultaten nog uitvoerig gepubliceerd zullen worden.

Op de laatste zitting werden een aantal nogal uiteenlopende papers over politieke partijen en bewegingen in nieuwe naties behandeld. Van theoretisch belang was daarbij vooral de paper van drie onderzoekers van het Centro de Sociologia Comparada in Buenos Aires, waarin een mathematisch simulatie model voor sociale verandering wordt gepresenteerd, waarmee de auteurs politieke ontwikkelingen in Latijns Amerika willen analyseren. — E.

De krijgsmacht als congresonderwerp.

Indien de sterrenkundigen in de dagen van Galilei of de medici in de tijd van Boerhaave over onze transportmiddelen hadden kunnen beschikken, en, daardoor ten onrechte gestimuleerd, een wereldcongres hadden belegd, dan zou het resultaat op het stuk van communicatie, organisatie en motivatie waarschijnlijk sterke overeenkomst hebben vertoond met het sociologencongres in Evian: een ongehoorde graad van spraakverwarring, inefficiency en snobisme. Wie het geluk had op deze kermis der ijdelheid een tent te vinden, waar de spullenbaas zijn zaakjes gedegen had voorbereid en krachtig in de hand hield, kon zichzelf feliciteren. Een dergelijke spullenbaas was Morris Janowitz, voorzitter van de werkgroep „The professional military man and militarism”, die een des te fraaiere prestatie leverde, omdat thema en samenstelling van zijn groep — met Russen en Zuidkoreanen, Westduitsers en Polen onder de leden — alle gelegenheid boden een ideologische schiettent in te richten. In plaats daarvan werd er hard en doelmatig gewerkt, met als resultaat een brede en gevarieerde presentatie van wat de „militaire sociologie” momenteel te bieden heeft.

Het relatieve succes van de groep is zeker voor een groot deel aan de inspiratie en de leiding van de voorzitter te danken. Niet alleen bleek hij internationaal school te hebben gemaakt, maar ook door zijn tegelijk krachtig en tactisch optreden in de

groep — „no foreign policy here” — wist hij zijn gezag verder te versterken en nieuwe initiatieven uit te lokken.

Janowitz, de onbestreden eerste man op militair-sociologisch terrein, is zeker door zijn baanbrekende publicaties¹⁾ maar ook door zijn organisatorische activiteiten druk doende zijn specialisme tot een „world-wide” affaire te maken. Na zijn studie over de rol van de militairen in de ontwikkelingslanden²⁾ is ook met betrekking tot deze materie zijn naam gevestigd, terwijl hij vanuit zijn Amerikaanse basis pogingen onderneemt mede de Europese geïnteresseerden tot productiviteit aan te zetten. Een eerste stap was een door hem in juli 1964 te Londen belegd symposium over „Armed Forces and Society in Western Europe” dat een aantal bijdragen opleverde welke ten dele werden gepubliceerd³⁾. In Evian kreeg hij de kans voor het eerst een „working group” van een sociologisch wereldcongres op het thema te binden, terwijl in het komend jaar opnieuw een informele Europese conferentie onder zijn leiding zal worden belegd.

Zijn doelstelling is duidelijk het betrekken van sociologen van *alle* landen bij de arbeid op dit gebied. Was zijn contact met Polen al enige jaren oud (in Washington, congres 1962, werkte hij samen met de Poolse militair-socioloog Jerzy Wiatr), in Evian zag men hem royale gestes maken in de richting van een kleine Russische delegatie, die met een continu fluisterende tolk in hun midden de discussies poogde te volgen. Dat hij aan het einde van de vergadering de dank en waardering van de Russische sociologen in ontvangst mocht nemen, tezamen met het verzoek tot continuering van het contact, bewijst het succes van zijn diplomatiek optreden, dat al begon met zijn openingsspeech, die erop neer kwam dat hij de voorzittershamer liever in de handen van een vertegenwoordiger van een klein land had gezien. Tact was niet overbodig. Indien men weet dat de drie „papers” over het Sovjet-leger afkomstig waren van niet-Russen — waaronder tenminste één evidente Oost-europese refugie, bij een Westduits instituut werkzaam — en dat er drie al even duidelijk door Amerikaans geld gestimuleerde projectresultaten waren uit Zuid-Korea, terwijl daarnaast een Oostduits stuk over het nazi-verleden van de militaire elite in de Bondsrepubliek op tafel lag, dan is de springstof onder de werkgroep wel voldoende aangeduid.

Verder dan wat Russische ironie kwam het echter niet. De voorgewende verbazing van Russische zijde over de Amerikaanse belangstelling voor hun strijdkrachten werd door de voorzitter keurig gepareerd met een verwijzing naar de boekhandel, waar de Russen zich van sociologische studies over het Amerikaanse leger ruimschoots konden laten voorzien. Een spannend ogenblik was een korte discussie over een definitie van „militarisme”, dat in Russische ogen kennelijk direct en exclusief met kapitalisme-imperialisme samenhangt en daarbuiten niet denkbaar wordt geacht.

1) Naast artikelen, zijn boeken: *Sociology and the military establishment*, 1959; *The professional soldier: a social and political portrait*, 1960; als redacteur: *The new military: changing patterns of organization*, 1964.

2) *The military in the political development of new nations*, 1964.

3) Nl. de bijdragen van Ph. Abrams, Van Doorn, Fr. Kjellberg en G. Brandt, voorafgegaan door een inleidend artikel van Janowitz, in: *Archives Européennes de Sociologie*, VI, 2, 1965. Een deel van de kleine groep deelnemers aan dit Londense symposium komen ook in Evian met 'papers', ten dele over dezelfde onderwerpen: Brandt, Jackson, J. P. Thomas, Van Doorn.

Bijzonder tactvol was voorts de wijze waarop Wiatr de lont uit het „paper” van zijn afwezige Oostduitse collega’s verwijderde; het politiek-pamflettistische gedeelte liet hij om redenen van tijd voor wat het was om daarna de gepresenteerde feitelijke informatie over de politieke achtergrond der hoge Duitse officieren te bespreken — aanvullend nieuws na een Westduitse publicatie van vorig jaar ⁴⁾).

Men mene overigens niet, dat de Russen — die hun onmacht terzake van eigen research op dit terrein openlijk beleden — hun contact met het Westen als een „one way screen” hanteerden. Uit mededelingen van de Amerikaan Raymond Garthoff bleek zijn contact met Russische militairen en onderzoekers bij zijn studiereizen in de Sovjet-Unie zeer goed te verlopen; in Evian hielp hij ongedwongen zijn „Russian colleagues” uit vertaalmoelijkheden en sprak tezelfdertijd — evenals Roman Kolkowicz in zijn stuk — vrijmoedig over spanningen in de strijdkrachten van de Sovjet-Unie.

Het was trouwens een van de verrassingen van de studie van Kolkowicz, die handelde over de onvrede van de jonge, technocratisch georiënteerde Russische officier met de dwang tot ideologische indoctrinatie, op te merken, hoe betrekkelijk doeltreffend dergelijke „long distance research” zelfs met betrekking tot een delicaat probleem in een totalitair geregeerd land vermag te zijn. Het lijkt bijna, alsof de ingezonden stukken in Russische legerkranten openhartiger zijn dan soortgelijke missiven, laat maar zeggen, in ons goede vaderland, voorzover ze daar trouwens al voorkomen...

De bijeengebrachte „papers”, ten getale van ongeveer 30, waren uiteraard uiteenlopend van kwaliteit. Ook naar onderwerp was er een heterogeniteit, die soms hinderlijk werkte. Enkele sterk theoretische studies over conflict, oorlog en revolutie (Coser, Zapf, Kroes) staken sterk af tegen de descriptief-historische bijdragen over het Arabisch legioen en het Zuidkoreaanse leger. Een poging van Janowitz om ook de maatschappelijke rol van de politie in het thema te betrekken, was mislukt: alleen Albert Reiss had een bijdrage gepresteerd, die echter ver buiten het hoofdthema viel ⁵⁾).

Het overblijvende is echter kwantitatief en kwalitatief voldoende de moeite waard én genoegzaam homogeen om enkele grote lijnen te kunnen trekken, terwijl een publicatie van dit materiaal ongetwijfeld aanbeveling verdient ⁶⁾).

Een eerste indeling van de bijdragen, die naar land, brengt aan het licht, dat er, zoals eerder gezegd, drie stukken over de Sowjet-Unie handelden, voorts een drietal over Duitsland, w.o. de genoemde Oostduitse bijdrage, en een drietal over Zuid-Korea. Verder was de spreiding groot: Ierland, Zweden, Groot-Brittannië, Spanje, Frankrijk,

⁴⁾ Enig materiaal bij: Werner Baur, *Deutsche Generale: die militärischen Führungsgruppen in der Bundesrepublik und in der DDR*, in: *Beiträge zur Analyse der deutschen Oberschicht*, bearbeiter und herausgegeben von W. Zapf, 1965².

⁵⁾ Zie ook D. J. Bordua en A. J. Reiss, jr., *Command, control, and charisma: reflections on police bureaucracy*, in: *American Journal of Sociology*, vol. 72, 1, 1966, 68-76.

⁶⁾ Het plan bestaat een selectie uit de bijeengebrachte 'papers' te publiceren. Een publicatie in het kader van de congresverslagen is, met uitzondering van het algemene stuk van Janowitz, niet mogelijk gebleken.

Polen, Australië, Pakistan, Argentinië, Tropisch Afrika. De Verenigde Staten leverden een heel aantal inleiders, maar slechts een van hen gaf materiaal over Amerika: Biderman, met een weinig diepgravend stuk over het bepaald niet exclusief Amerikaanse probleem van vervroegde afvloeiing van beroepspersoneel. Een tweede indeling, die naar onderwerp, laat onderkennen, dat in de meeste „papers” meerdere kwesties tegelijk aan de orde komen, waaronder met name een drietal: de sociale achtergrond en huidige ontwikkeling van het officiersberoep, de politieke rol van de militairen en tenslotte de relatie tussen strijdkrachten en maatschappelijke ontwikkeling in het algemeen.

De sociale herkomst van de officier bleek een populair thema, zulks overeenkomstig de algemene aandacht voor sociale mobiliteit in de sociologie. Het reeds beschikbare materiaal werd aangevuld door Otley met zijn these over de middenklasse-origine van de Britse beroepsofficier, daarmee een middenpositie bekleedend tussen de adellijke traditie in het Duitse en de zeer overwegend burgerlijke herkomst van de Nederlandse officier.

De uitgesproken „citizen tradition” van het Ierse (Jackson) en Australische leger (Encel) verbaast niemand, maar veel belangwekkender is de directe relatie tussen sociale samenstelling van het officierscorps en de aard van het politiek systeem. Zo in Oost- tegenover West-Duitsland. Ook heden ten dage nog is 2,5% van de Bundeswehr-officieren van adel, d.i. 25 maal het percentage adel in de totale bevolking. Vooral de top van het leger — generaals en kolonels — komt zeer overwegend uit de hoogste regionen van de maatschappij. De sociale herkomst van de officieren van de Oostduitse Volksarmee ligt daarentegen voor meer dan 80% in de handarbeidersmilieus. In Polen is het niet anders: in 1963 bleek bijna 50% van de Poolse officieren uit arbeidersklasse afkomstig en een derde uit de boerenbevolking — een revolutie in recruiteringsbasis, gezien de traditioneel adellijke herkomst van de vooroorlogse Poolse officier.

De officierscarrière is in een dergelijk land een sociaal mobiliteitskanaal bij uitstek (Wiatr), precies in tegenstelling tot de traditionele officierscorpsen, die bij de gratie van „self recruitment” voortbestaan: van de grootste Spaanse militaire academie komt 70% der afgestudeerden uit militaire kring, hoofdzakelijk uit officiersfamilies (Bragulet); van de leerlingen van Saint-Cyr zijn 30% zoons van officieren; van de Britse leger-elite (opperofficieren) komt 40% uit officiersmilieus (Otley).

Een totalitair regime vraagt ook een totale betrokkenheid van de zijde der officieren, d.w.z. *politiek bewustzijn en partijlidmaatschap*, zulks in schrille tegenstelling tot het traditionele a-politieke officiersbeeld van de meeste oude Westerse staten. Het is uitermate boeiend om op te merken, dat wat in Rood China volop actueel is — de dwang tot politieke „involvement” van de beroepsmilitair⁷⁾ — en wat in landen als Polen een beginnende politisering betekent — ruim 70% van de officieren is partijlid en 30% van de cadetten (Wiatr) —, in een oudere communistische staat tot vermoeidheidsverschijnselen en wrevel blijkt te leiden: Kolkowicz wijst op de politieke ongeïnteresseerdheid van de nieuwe technocratische legerelite van de Sowjet-Unie, hoewel 93% van de Russische officieren partijlid is (Garthoff).

⁷⁾ Naast de stroom van krantenberichten: E. Joffe, *Party and army: professionalism and political control in the Chinese officer corps 1949-1964*, 1965.

Een „militaire revolutie” noemt Galay het doorbreken van het *technisch denken* en van daarmee samenhangende wapensystemen in de moderne grote legers. Zij veroorzaakt een nieuw officierstype, sterk technisch en professioneel georiënteerd, waardoor zowel de politieke interesse alsook het traditionele standgebonden officiersbeeld tegelijk met de oude „heroische” officiersrol worden teruggedrongen.

Zo gezien is het officiersberoep enerzijds bezig zich los te maken uit oude elite-bindingen — onderwerp van sommige bijdragen — anderzijds distantie aan het zoeken tot nieuwe politieke bindingen — onderwerp van andere „papers”.

In de *ontwikkelingslanden* ligt de politiek veel dichter onder het bereik van het militaire apparaat. Terwijl Kurt Lang in zijn vergelijkende studie van de Duitse militaire machtsgreep van 1944 en de Franse officiersopstand van 1961 het falen o.m. toeschrijft aan de smalle politieke conceptie van het leger in ontwikkelde politieke systemen, konden Sayeed voor Pakistan en Sohn en Kim voor Zuid-Korea studies aanbieden van geslaagde militaire coups in dezelfde periode (1958 en 1961). We hebben hier met een algemeen verschijnsel van politieke instabiliteit te doen, dat in recente jaren, inclusief 1966, een reeks van nieuwe militaire regimes mogelijk maakte. Zolberg en Lissak boden hierover vergelijkende studies⁸⁾.

Deze slordige greep uit het vele materiaal dat in Evian op tafel kwam, geeft enige indicaties over de richting waarin de militaire sociologie evolueert. Naast de stroming, die overeenkomsten vertoont met de industriële „human relations-school” en dus vooral aandacht geeft aan kwesties als leiderschap, groepsmoreel en motivatie, — praktisch toegepast in de „innere Führung” van de Bundeswehr⁹⁾ — blijkt hier een meer op macro-verschijnselen georiënteerde richting aanwezig, die de relatie tussen militair beroep, militair instituut, politiek systeem en maatschappelijke orde centraal stelt.

Deze stroming eist „cross cultural” studies, met name vergelijkingen tussen politieke systemen van divers type en in verschillende stadia van ontwikkeling. Een aantal „papers” was uitgesproken comparatief van opzet: het genoemde stuk van Lang, een deel van het stuk van Otlej, de Oostduitse bijdrage, het „paper” van Lissak over Birma, Indonesië, Pakistan, Thailand en Israel, en dat van Zolberg over Tropisch Afrika. Enigszins apart naar onderwerp stond de studie van Van Doorn en Mans over de acties van de vredesmacht der Verenigde Naties in Suez, Congo en Cyprus, echter eveneens duidelijk vergelijkend naar aanpak¹⁰⁾.

De volgende stap is de vergelijking van tendenties in ontwikkelde en onderontwikkelde landen, waarmee reeds een begin werd gemaakt, zoals in het werk van

⁸⁾ Buiten de werkgroep leverde P. C. Lloyd, in het kader van het Research Committee on Urban Sociology, een korte studie van dit verschijnsel in zijn bijdrage aan het congres: *Tensions and military coups in West Africa*. De groep onderzoekers rond Janowitz te Chicago bereidt een verzamelwerk voor over militaire inmenging in de politiek der nieuwe Afrikaanse landen, dat in 1967 zal verschijnen.

⁹⁾ Een voorbeeld: R. R. Bigler, *Der einsame Soldat: eine soziologische Deutung der militärischen Organisation*, 1963, zojuist voor Nederland vertaald en bewerkt onder de titel: *De naamloze soldaat: een sociologische schets van de militaire organisatie*, 1966.

¹⁰⁾ In eerste versie gepubliceerd in *Mens en Maatschappij*, XII, 4, 1966, onder de titel: United Nations Forces: on legitimacy and effectiveness of international military operations.

Andreski (Is militocracy the natural condition of mankind?) en Feld (Professionalism, nationalism, and the alienation of the military)¹¹⁾.

Tenslotte ligt de weg open naar vergelijking van militaire en civiele instituties. In de bijdragen van Westduitse zijde (Von Friedeberg en Brandt) werden in deze richting reeds enige suggesties gedaan, maar veel diepergaand zou bijv. een studie zijn van militaire technocratie vergeleken met technologische ontwikkelingen in andere maatschappelijke sectoren, mede gericht op de gevolgen voor professionalisering en politisering.

De sociologische studie van de strijdkrachten in hun politieke en maatschappelijke context is ook van praktisch belang. Zij draagt bij tot de verklaring van spanningen tussen het militair apparaat en het politiek beleid (de recente conflicten in de Duitse militair-politieke establishment) en tot betere onderkenning van latente spanningen binnen de strijdkrachten zelf, niet van belang ontbloot indien men rekening houdt met de enorme omvang van mensentallen, technische middelen en investeringen die een moderne bewapende macht vraagt. Reeds nu ook is ontwikkelingshulp niet meer doelmatig mogelijk zonder kennis te dragen van de militaire machten en hun politieke rol in deze landen. Men kan zich er zelfs over verbazen, dat nog zo weinig sociologen zich met het politiek uiterst belangrijke militaire instituut plegen bezig te houden. Het is duidelijk dat de „liberal tradition” van de sociologie met deze gedistancieerdheid iets te maken heeft, maar het heeft er veel van dat — niet voor het eerst — deze houding hier tot escapisme dreigt te leiden.

Wie stelt dat dergelijke studies geen oorlog voorkomen heeft gelijk. Het is echter een truc van het escapistisch denken het doel zo hoog en rein te kiezen dat alle middelen tekort moeten schieten en onthouding als moreel meest verkieslijke houding automatisch te voorschijn lijkt te komen. Ook op dit terrein is de sociologie verplicht zijn maatschappelijk engagement te zoeken tussen de uitersten van goedklinkend maar machteloos protest en van technisch perfecte dienstbaarheid. — v. D.

¹¹⁾ Een goed voorbeeld van een typologische vergelijking op wereldschaal: S. E. Finer, *The man on horseback: the role of the military in politics*, 1962.